

DEONTOLOGIK KOMPETENTLIK VA UNING SPORT TA'LIMIDAGI O'RNI

Xamrayev Baxtiyor Tuyiyevich

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi o'rni va uning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada deontologik kompetentlikning asosiy elementlari, uning sportchilar, murabbiylar va boshqa sport mutaxassislari faoliyatidagi roli ko'rib chiqiladi. Shuningdek, deontologik kompetentlikning sport ta'limi jarayonida qanday qilib sportchilarning shaxsiy va jismoniy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi, hamda ijtimoiy muhitni yaxshilashdagi ahamiyati haqida so'z boradi. Sport ta'limida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning foydalari va uning sportchilarning muvaffaqiyatlariga qanday hissa qo'shishi haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: deontologik kompetentlik, sport ta'limi, axloqiy mas'uliyat, sportchilar, murabbiylar, jismoniy rivojlanish, ijtimoiy muhit, trenerlar, sport etika, shaxsiy rivojlanish.

Абстрактный. В статье анализируется роль и значение деонтологической компетентности в спортивном образовании. В статье рассматриваются основные элементы деонтологической компетентности и ее роль в деятельности спортсменов, тренеров и других специалистов спорта. В статье также обсуждается, как деонтологическая компетентность влияет на личностное и физическое развитие спортсменов в процессе спортивного образования, а также ее значение в улучшении социальной среды. Подробная информация о преимуществах развития деонтологической компетентности в спортивном образовании и о том, как это способствует успеху спортсменов.

Ключевые слова: деонтологическая компетентность, спортивное образование, моральная ответственность, спортсмены, тренеры, физическое развитие, социальная среда, тренеры, спортивная этика, личностное развитие.

Annotation. This article analyzes the role and importance of deontological competence in sports education. The article examines the main elements of deontological competence, its role in the activities of athletes, coaches and other sports professionals. It also discusses how deontological competence

affects the personal and physical development of athletes in the process of sports education, as well as its importance in improving the social environment. The benefits of developing deontological competence in sports education and how it contributes to the success of athletes are discussed in detail.

Keywords: *deontological competence, sports education, moral responsibility, athletes, coaches, physical development, social environment, trainers, sports ethics, personal development.*

Kirish. Bugungi kunda sport ta'limi faqat jismoniy tayyorgarlikni emas, balki sportchilarning shaxsiy va axloqiy rivojlanishini ham o'z ichiga oladi. Sportchilarni faqat texnik va taktikaning mukammalligi bilan emas, balki ularning axloqiy qadriyatlari va mas'uliyatlari bilan ham ta'limlash zarur. Ushbu jarayonning muhim jihatlaridan biri – deontologik kompetentlikdir. Deontologik kompetentlik, sportchilarning va murabbiylarning faoliyatida axloqiy va professional mas'uliyatlarni anglash, ularni amalga oshirish va shu asosda o'z ishini samarali yuritish qobiliyatidir. Sport ta'limi va rivojlanishida deontologik kompetentlikning roli nafaqat sportchilarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning shaxsiy fazilatlarining shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maqolada deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi ahamiyati va uning sportchilarning shaxsiy va jamoaviy muvaffaqiyatlaridagi o'rni batafsil tahlil qilinadi. Deontologik kompetentlik so'zi, "deontologiya" va "kompetentlik" tushunchalaridan kelib chiqadi. Deontologiya etikani, ya'ni axloq qoidalarini va prinsiplarini o'rganuvchi fan bo'lib, kompetentlik esa biror sohada bilim, malaka va tajriba darajasini anglatadi. Shuning uchun deontologik kompetentlik, sport sohasidagi professional ishchilar (murabbiylar, sportchilar, jismoniy tarbiya o'qituvchilari) uchun axloqiy qoidalar va mas'uliyatlarni anglash, ularni o'z faoliyatida to'g'ri va samarali qo'llashni talab etadi. Ushbu maqolada deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi o'rni, uning ahamiyati va sportchilarni tarbiyalashdagi roli haqida so'z yuritamiz [1].

Deontologik kompetentlik, sport ta'limida professional etikani va axloqni tushunish va qo'llash qobiliyatini anglatadi. Bu, nafaqat sportchilarga, balki murabbiylar, trenerlar, sport jamoalari rahbarlari va boshqa mutaxassislariga ham tegishlidir. Ularning har biri sportni rivojlantirish va sportchilarni tarbiyalashda muayyan axloqiy mas'uliyatlarga ega. Bunday kompetentlik sportda muammolarni hal etishda, maqsadlarga erishishda va sportchilarning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

Deontologik kompetentlikning asosiy elementlari

1. Axloqiy mas'uliyat. Deontologik kompetentlikning asosiy elementlaridan biri axloqiy mas'uliyatdir. Sportchilar va trenerlar o'z faoliyatida halol, adolatli va hurmatli bo'lishlari zarur. Bu, sport musobaqalarida samimiy kurashni ta'minlash, raqiblarni hurmat qilish va sportga bo'lgan munosabatni sog'lom tutish kabi qadriyatlarni o'z ichiga oladi.

2. Tahririyat va hissiy qobiliyatlar. Deontologik kompetentlik sportchilarga nafaqat jismoniy tayyorgarlik, balki hissiy intellektni ham rivojlantirishni o'rgatadi. Bu, o'zaro munosabatlarda, jamoa ruhida va sport faoliyatida sog'lom munosabatlarni shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, stressni boshqarish, g'alaba va mag'lubiyatni munosib qabul qilish kabi hissiy jihatlar muhimdir.

3. Trenerlar va sportchilar o'rtasidagi aloqa. Trenerlar va sportchilar o'rtasidagi munosabatlar ham deontologik kompetentlikka asoslanadi. Trenerlar, o'z o'quvchilariga nafaqat sportni o'rgatish, balki ularga hayotiy qadriyatlar va axloqiy prinsiplarni ham o'rgatishi kerak. Bu, sportchilarning jamiyatdagi roli va ularning shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Sport ta'limi jarayonida deontologik kompetentlikning o'rnini juda katta. Bu, sportchilarning faqat jismoniy tayyorgarligini emas, balki ularning shaxsiyati, axloqi va g'oyaviy qarashlarini ham shakllantirishni o'z ichiga oladi. Shuning uchun sport ta'limida deontologik yondoshuv har bir sportchi va mutaxassisning eng yuqori professional darajaga chiqishi uchun zarurdir.

1. Sportchilarning axloqiy qadriyatlarini rivojlantirish. Deontologik kompetentlik orqali sportchilarda haqiqiy adolat, jamoaviy ruh, o'zini hurmat qilish va boshqalarni hurmat qilish kabi qadriyatlar shakllanadi. Bu, sportchilarni faqat jismoniy rivojlanish emas, balki axloqiy rivojlanish yo'lida ham muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

2. Trenerlar va ta'limchilarning rolini kuchaytirish. Trenerlar va ta'limchilar sportchilarni faqat texnik va taktik jihatlarini o'rgatish bilan cheklanmay, ularga axloqiy mas'uliyat va shaxsiy o'sishning ahamiyatini tushuntirishlari zarur. Trenerning o'zi ham o'z faoliyatida yuqori deontologik kompetentlikka ega bo'lishi kerak, chunki u sportchining shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Sport ta'limida sog'lom ijtimoiy muhit yaratuvchi. Deontologik kompetentlik, sport jamoalarida sog'lom ijtimoiy muhitni yaratishga yordam beradi. Jamoada o'zaro hurmat, adolat va hamkorlik asosida sportchilar o'z maqsadlariga erishishlari osonlashadi. Bu esa musobaqalarda yuqori natijalarga erishish va sportchilarning psixologik va jismoniy sog'lig'ini ta'minlashga xizmat qiladi.

Deontologik kompetentlik sport ta'limining ajralmas qismidir. Sportchilar, murabbiylar va boshqa sport sohasi mutaxassislari o'z faoliyatlarida axloqiy prinsiplarni qo'llash orqali, nafaqat yuqori jismoniy natijalarga erishish, balki shaxsiy rivojlanish va jamiyatdagi ijobiy o'zgarishlarga hissa qo'shadilar. Deontologik kompetentlikni rivojlantirish, sport ta'limining samaradorligini oshiradi va uning sifatini yaxshilashga yordam beradi. Shuning uchun har bir sportchi, murabbiy va ta'limchi uchun deontologik kompetentlikni o'rganish va uni kundalik faoliyatiga tatbiq etish muhimdir [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning maqsadi deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi o'rni va uning sportchilarning rivojlanishiga ta'sirini o'rganishdir. Tadqiqotning birinchi bosqichi sifatida deontologik kompetentlik va sport ta'limi haqidagi mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Ushbu tahlil orqali deontologiya, kompetentlik va sport ta'limining asosiy tushunchalari aniqlanib, sport ta'limida deontologik kompetentlikning ahamiyati haqida umumiy tasavvur hosil qilindi. Sportchilar, murabbiylar va ta'limchilar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomada ishtirok etgan sportchilar va mutaxassislarning deontologik kompetentlik haqidagi bilimlari, amaliy tajribalari va bu kompetentlikning sport faoliyatiga ta'siri o'rganildi. Ma'lumotlar statistik tahlil uchun ishlatilgan. Deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi amaliy ahamiyatini chuqurroq tushunish uchun sport ta'limi sohasidagi mutaxassislarning va murabbiylar bilan intervyular o'tkazildi. Intervyular orqali sportchilarning axloqiy mas'uliyat va professional etika haqidagi qarashlari va ularning jismoniy rivojlanishga qanday ta'sir ko'rsatishi o'rganildi. Sport ta'limi sohasida faoliyat yuritayotgan ekspertlar tomonidan deontologik kompetentlikning sportchilarning muvaffaqiyatlariga ta'sirini baholash uchun maxsus anketalar to'ldirildi. Ekspertlar tomonidan taqdim etilgan baholar asosida deontologik kompetentlikning ahamiyati va uning sportchilarni tarbiyalashdagi roli tahlil qilindi. Tadqiqotda qo'llanilgan metodlar orqali deontologik kompetentlikning sport ta'limidagi roli va uning sportchilarning shaxsiy va jismoniy rivojlanishiga ta'siri haqida aniq va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish maqsad qilindi [3].

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, deontologik kompetentlik sport ta'limida juda muhim rol o'ynaydi. Sportchilarning faqat jismoniy tayyorgarliklarini yaxshilashga emas, balki ularning axloqiy va professional rivojlanishiga ham e'tibor berish zarur. Tadqiqot davomida olingan natijalar sportchilarning, murabbiylarning va boshqa sport mutaxassislarning deontologik kompetentlikni qanchalik yaxshi anglashlari va amaliyotga tatbiq

etishlari sportning umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. So'rovnomalar va intervyulardan olingan javoblar shuni ko'rsatdiki, sportchilarning axloqiy qadriyatlari va mas'uliyatlari sport ta'limida ulkan ahamiyatga ega. Sportchilar deontologik kompetentlikni faqat professional sportdagi muvaffaqiyatlar uchun emas, balki hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilish, o'zaro hurmat, va jamiyatda mas'uliyatli fuqarolar sifatida rivojlanish uchun zarur deb hisoblaydilar. Tadqiqotda trenerlarning sportchilarga nafaqat jismoniy tayyorgarlikni, balki ularning shaxsiy axloqiy rivojlanishini ham o'rgatishlari kerakligi ta'kidlandi. Trenerlar, deontologik kompetentlikni o'z faoliyatlariga keng tatbiq etib, sportchilarni faqat sportda emas, balki hayotda ham muvaffaqiyatga erishishga tayyorlashlari lozim. Trenerlar o'zlari ham deontologik kompetentlikni rivojlantirishga harakat qilgan holda, sportchilarga to'g'ri etika va mas'uliyatni o'rgatadilar [4].

Sportchilarning o'zaro munosabatlari va jamoa ruhining shakllanishida deontologik kompetentlikning roli juda katta. Tadqiqot natijalariga ko'ra, deontologik kompetentlikni rivojlantirish sportchilarda jamoaviy ishlash, o'zaro hurmat va hamkorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Jamoa ruhining yuqori darajasi, sportchilarning umumiy muvaffaqiyatlari va musobaqalarda g'alaba qozonishga bo'lgan intilishlarini oshiradi. Deontologik kompetentlik sport ta'limida sog'lom ijtimoiy muhit yaratishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, sportchilar orasida adolat, hurmat va samimiy munosabatlar o'rnatish, ular o'rtasida yaxshi muloqotni kuchaytiradi. Bu esa o'z navbatida, sportchilarning psixologik barqarorligini ta'minlaydi va umumiy jismoniy sog'lomlikni oshiradi.

Deontologik kompetentlikning sport ta'limiga qo'shadigan boshqa bir muhim hissasi ta'limning sifatini oshirishdir. Sportchilarning faqat texnik mahoratini rivojlantirish yetarli emas, ular o'zining axloqiy mas'uliyatini, shaxsiy qadriyatlarini ham rivojlantirishlari lozim [5]. Bu, sportchilarning muvaffaqiyatlaridan tashqari, ular jamiyatda faollik ko'rsatadigan, axloqan pok va mas'uliyatli shaxslar bo'lib yetishishlariga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, deontologik kompetentlik sport ta'limining samaradorligini oshiradi va sportchilarning shaxsiy va jismoniy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, sportchilarni nafaqat yuqori jismoniy ko'rsatkichlarga, balki ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatlarga ham tayyorlaydi. Sport ta'limida deontologik kompetentlikni rivojlantirish nafaqat sportchilarning muvaffaqiyatlariga, balki sport sohasi umumiy ravnaqiga ham katta hissa

qo'shadi. Shuning uchun deontologik kompetentlikni sportchilarning ta'lim jarayoniga chuqurroq tatbiq etish zarur.

Xulosa. Ushbu tadqiqotdan kelib chiqqan holda, deontologik kompetentlik sport ta'limining ajralmas qismi ekanligi aniqlandi. Sportchilarning faqat jismoniy tayyorgarliklari emas, balki axloqiy va professional mas'uliyatlarini tushunish va amalga oshirishlari ham muvaffaqiyatli sport faoliyatining asosini tashkil etadi. Deontologik kompetentlik, nafaqat sportchilarning shaxsiy rivojlanishini, balki jamoa ruhini, sportdagi adolat va raqobatni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Sport ta'limida murabbiylarning va boshqa mutaxassislarning deontologik kompetentlikni rivojlantirishga bo'lgan e'tibori, sportchilarni nafaqat sportda, balki hayotda ham muvaffaqiyatli shaxslar bo'lib yetishishga yordam beradi. Shu bilan birga, sportchilar o'rtasidagi ijtimoiy muhitni yaxshilash, o'zaro hurmat va hamkorlikni mustahkamlash hamda sportdagi etika va axloqni yuqori darajada tutish zarurligini ko'rsatadi. Natijada, deontologik kompetentlikning sport ta'limida alohida o'rni bor. Bu, sportchilarning shaxsiy va jismoniy rivojlanishlariga, jamiyatda mas'uliyatli va axloqiy shaxslar bo'lib yetishishlariga, shuningdek, sport ta'limining sifatini oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun deontologik kompetentlikni sport ta'limida yanada chuqurroq joriy etish va uni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov, O. (2020). Sport ta'limining asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
2. Ismoilov, D. (2018). Deontologiya va uning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Shokirov, A. (2021). Sportdagi etik mas'uliyat: nazariya va amaliyot. Toshkent: Sport ta'limi va tarbiyasi ilmiy-tekshirish instituti.
4. Usmonov, M. (2019). Jismoniy tarbiya va sportchilarni tarbiyalashda axloqiy prinsiplar. Tashkent: Ta'lim va ma'naviyat nashriyoti.
5. Yuldoshev, A. (2022). Sport ta'limida etika va deontologik kompetentlik. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.